

Martorii adevărului

— H.-R. PATAPIEVICI —

Acum, că Monica Lovinescu și Virgil Ierunca au trecut la cele veșnice, putem măsura distanța care separă bucuria de a-i fi avut printre noi de doliul aruncat peste noi odată cu dispariția lor. Această distanță împletește în același fir durerea de a-i fi pierdut cu suferința de a nu-i fi meritat.

VIRGIL Ierunca s-a născut la 16 August 1920 și a murit la 28 Septembrie 2006. A trăit 86 de ani și 43 de zile. Monica Lovinescu s-a născut la 19 Noiembrie 1923 și a murit la 21 Aprilie 2008. A trăit 85 de ani fără 6 luni și 28 de zile. După moartea lui Virgil Ierunca au fost separați un an, 6 luni și 24 de zile. Adică, până la patru zile, exact cât i-ar fi trebuit Monicăi Lovinescu să atingă vârsta lui Virgil Ierunca, dacă ar fi trăit cât el. În legătura dintre ei totul s-a potrivit, inclusiv cifrele, care, și ele, se îmbrățișau. Formau un cuplu atât de ireversibil unit, încât părea, asemenea munților și mărilor, un dat al naturii. Așa cum unitatea naturii are la originea ei lucrarea unui creator care iubeste, și legătura lor și-a tras unitatea din iubire. Datorită pudorii și discreției lor, despre Monica Lovinescu și Virgil Ierunca nu se vorbea în termeni de iubire. Cu toate acestea, primul lucru despre care trebuie vorbit atunci când încercăm să înțelegem ce anume a făcut cu puțință fenomenul „Monica Lovinescu și Virgil Ierunca” este iubirea.

Erau numiți de apropiați, cu afecțiune, când „Monicii”, când „Ieruncii”, indiscernabil și interșanjabil. Bineînțeles, știm că „Povestea vorbei” era o emisiune a lui Virgil Ierunca, iar „Teze și antiteze la Paris” era o emisiune a Monicăi Lovinescu. Părea însă că inspirația lor e comună. „Antologia rușinii” ar fi putut fi făcută de oricare dintre ei și semnată, fără fraudă, de amândoi. Nu exista nici o deosebire între ei, la nivelul convingerilor, iar pasiunile lor personale erau, toate, impersonale, adică publice. Discreția lor nu avea nimic pedant, era, ca și rezerva lor, naturală. Ea nu te ținea la distanță, te primea cu cordialitate neprefăcută într-o formă de intimitate care era, totuși, distanță: nu era distanța separării, ci distanța obiectivării. Totul, în cei doi, mărturisea virtuțile obiectivării: luciditatea, umorul, discreția, politețea. Nu știi care din acestea era sursa celorlalte. Politetea lor părea să vină din discreție, în același timp, însă, discreția lor putea fi o formă exasperată (sau înduioșată) de umor, iar umorul însuși părea să fie o consecință tolerantă (dar nu îngăduitoare) a lucidității, tăioase în ciuda politeții sau, poate, tocmai datorită ei. Peste toate, legendule laolaltă și supunându-le unei tonalități comune, trăsătura dominantă era gravitatea. Monica Lovinescu și Virgil Ierunca aveau gravitatea celor care nu pot ignora nici o clipă că moartea înghite totul. În același timp, făceau totul ca și când de adevăr și de dreptate (prin care înțelegeau contrariul ticăloșiei) ar depinde soarta lumii — și a lor. Aveau vocația *exigențelor* religioase, în absența vocației religioase înseși.

Mai era loc, sub măsura acestei gravități, pentru iubire? Puțin după moartea lui Virgil Ierunca, în replică la originile livrești ale iubirii lor, pe care tocmai le evocase, Monica Lovinescu i-a mărturisit lui Gabriel Liiceanu: „N-aș vrea să înțeleg de aici că între noi nu a fost pasiune. A fost patimă mov, Gabriel, și pesemne că dumneata știi ce înseamnă asta...” Peste această

pasiune, cum se și cuvine, discreția lor comună a pus pecetea. În schimb, urmele ei obiectivate au fost vizibile în orice împrejurare, la orice vârstă, de la cele mai mici gesturi la cele mai dramatice angajamente. Iubirea i-a unit în viață și i-a legat, la fel de strâns, în boală. Boala de care au suferit, deși lucrând cu particularitățile fiecăruia, a fost și ea comună. Poate că acesta este supremul elogiu, în supraîncercare. Fără diagnostic clar, lipsită de nume, a făcut din ei ce a vrut. Dar, mai presus de toate, boala i-a strâns încă o dată în misterul iubirii lor, indiscernabil uniți, împletindu-i prin suferințele ei într-un ultim strigăt comun, pe care Virgil l-a dat cel dintâi și pe care Monica l-a preluat apoi în trupul ei, care, până s-a stins, nu mai era, în teribila lui contorsionare dureroasă, decât un strigăt. Datorită iubirii lor, pot vedea triumful acolo unde moartea a făcut ravagii.

Viața pe care amândoi au construit-o pe iubirea lor a avut mai multe chipuri, toate, retrospectiv examinate, triumfătoare. Am să numesc numai câteva: vocația, misiunea, suferința, lupta. Convingerile i-au ajutat să își înțeleagă vocația; vocația i-a ajutat să facă din suferința celor maltratați și ucși o misiune; conștiința misiunii i-a făcut să lupte, iar lupta a ales convingerile bune de cele indiferente, așa cum suferința îi alege pe oamenii cu vocație de cei fără. În fine, toate acestea i-au făcut așa cum i-am apucat la microfonul Europei libere: neschimbători, neabătuți, inflexibili, sculptați.

Mărturia cea mai elocventă asupra condițiilor în care și-au format convingerile și li s-a cristalizat vocația este a lui Virgil Ierunca (datează din 1990, într-un interviu acordat lui Al. Cistelean). Însă, ca de obicei, Ierunca vorbește pentru amândoi. În decembrie 1946, spune el, a părăsit țara de greață; primii doi ani a vrut să uite totul, fără să aibă dorința de a redescoperi ceva; se afla nicăieri, nici în România, pe care o refuza, nici la Paris, în care nu voia să intre. „Nu eram nici în țară nici la Paris, ci într-un fel de cuprins «neutru», unde exista numai durere și intristare.”

„Și, dintr-o dată”, își amintește Ierunca, „poate ca o iluminare, m-am convertit (aș putea spune la modul «religios») la România. Să fi fost rezultatul încercării nemaipomenite prin care trecea țara? Sau conștiința vinovăției mele față de rădăcini? Sau amândouă? E singurul răspuns pe care mi l-am dat [...]. Convertirea se concretizează prin înlocuirea întrebării «Cum poți fi român?» prin alta nouă (ca o izbăvire): «Cum poți să nu fii român?». Au urmat patruzeci de ani de veghe [...]. O insomnia de patruzeci de ani [...]”.

E o formulare care ne face atenți, pentru că evocă faimoasa frază prin care Pascal ne reamintea, în cuvinte decisive, care este natura exilului în care noi, oamenii, ne aflăm: „Iisus va fi în agonie până la sfârșitul lumii. Nu trebuie să dormim în tot acest timp”. Spune Ierunca: „Când am intrat în [...] insomnia și agonia românească, am făcut un legământ cu mine: să cinstesc «deșertul» în care țin.” „Nu m-am gândit nici o clipă la o carieră științifică sau literară «occidentală»,

fiindcă mi-am respectat contractul cu mine: acela de a nu evada din urgența românească. Or, această urgență presupune cealaltă față a actului: aceea — modestă — de a te implica în tragedia românească, zi de zi, năzuind să cinstești — prin exil — suferința celor care, în țară, erau uitați de Dumnezeu sau urgisiți de «sensul» unei istorii pocitoare. Poate că nu am dreptate; dar pentru mine era mai important un articol dintr-un ziar prăpădit din exil decât un eseu [...] despre neant la Gallimard. Acest articol nu-l scriam pentru cititorii din exil — ei n-aveau nevoie să fie conșinși de un tipăt în plus — ci pentru cititorul imaginar dintr-o temniță românească ([...] țara întregă devenise o temniță), pentru ca acesta să poată simți într-un fel că, undeva în lume, exista o solidaritate cu nevoile și neamul.” „Suntem într-adevăr un neam fără noroc și toți anii care vor începe — vor începe ca cel de azi — într-un imens tunel, din care nu cred că vom răzbi. Lumina e ucisă.” (*Fragmente de jurnal*, 2 ianuarie 1949).

Certitudinea că lumina a fost ucisă și, simultan, nevoia etică de a se pune în slujba celor „umiliți și obidiți”, împotriva ucigașilor — aceasta a fost experiența originară a căreia i-au răspuns Virgil Ierunca și Monica Lovinescu prin legământul lor „de castitate și sărăcie” cu țara, prin intermediul exilului. O misiune etică, pornită nu din pasiune ideologică (materie în care intelectualii sunt maeștri), ci dintr-o vocație laică, de intensitate religioasă, stărnită de suferința celor rămași, fără apărare, în țară.

Înțelegem acum mai bine substanța vieții din exil a celor doi. Exilul este un legământ cu sine însuși, iar datele lui decurg din respectarea câtorva clauze, imperative: a nu evada din urgența românească; a te implica în tragedia românească; a cinsti suferința celor care, fiind întemnițați, sunt uitați de oameni și de Dumnezeu; a face ceea ce Montherlant numea „serviciu inutil” (de pildă, a scrie un articol într-un prăpădit de ziar din exil, în loc să cauți să te afirmi la Gallimard); să faci prin toate faptele tale în așa fel încât oamenii lipsiți de orice sprijin să simtă că undeva în lume există o solidaritate cu suferința lor, că nu au fost uitați, că suferința lor e cunoscută și că ei, martirii, au cel puțin un martor — pe acela care a încheiat jurământul etic al exilatului, al refugiatului politic. Legământul exilului constă în a fi martor. Un martor care să facă în așa fel încât la întrebarea lui Dumnezeu „Unde este fratele tău?” nici un Cain să nu mai poată ridica din umeri, ricănând: „Nu știu! Sunt eu oare paznicul fratelui meu?” Martorul veritabil este paznicul aproapelui său: el știe când aproapele său suferă, când este umilit, când este bătut, când este ucis — și strigă după ajutor.

Un astfel de martor al suferinței aproapelui au fost Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, luați împreună. Iubirea unuia față de celălalt a făcut din doi unul; iar compasiunea lor față de suferința aproapelui a făcut din amândoi unul dintre cei mai prețioși, eficace, redevabili și frumoși martori ai adevărului din secolul XX. ✎